

Mivelődés és magyarosodás a zsidóság körében.

Irta : **Alexandros.**

A magyarországi zsidóságnak a művelődés és a magyarosodás terén tett előhaladását kívánjuk vázolni e rövid cikkben. Nem fogunk szépíteni semmit; egyszerűen a kezeink közt levő hiteles adatokra támaszkodva ismertetjük meg a zsidó hitfelekezet intéstitióit, törekvéseit, anyagi és szellemi eszközeit, tekintettel a fõnt említett két célra. Ezeket pedig ismerni annál is kívánatosabb, mert eltekintve attól, hogy e tárgyban, jóllehet a mozgalom már évtizedre vezethetõ vissza, némileg áttekinthetõ kép mindeddig hiányzik, azt hisszük, ha van a «zsidó-kérdésnek» helye, ugy ez csak is abból a szempontból vethetõ föl, mennyiben áll a magyarországi zsidóság a miveltség tekintetében megfelelõ fokon, mert hiszen egy culturállam főereje abban rejlik, hogy mentül nagyobb szellemi tőke fölött rendelkezék s ha igen, mennyiben áll az a nemzeti cultura, a magyarosodás szolgálatában, mert hisz ettõl függ a magyar faj nemzeti jellegének dominálása az országban. Az antisemitismus e thema elõl következetesen kitér, s ha már a piszkolódás sarából föl tud emelkedni a komolyabb érveléshez, akkor jelszó gyanánt a gazdasági kiszípolyozást említi, nem számolva azzal, hogy valamely gazdasági fejlődés is bizonyos határozott törvényeknek van alávetve, s hogy arra nem a vallás, hanem sok egyéb külsõ körülményen kívül fõleg az egyén értéke, szorgalma és a munkától való vissza nem riadása bír döntõ befolyással. Hanem ha valahol, ugy a közoktatás és nevelés terén lép elõtérbe nálunk a felekezetiesség jellege; hisz tudjuk, hogy az állam befolyása a közoktatás ügyre csak most kezd érvényesülni s a mi eddig egyházi és iskolai téren történt Magyarországon, annak jó vagy rossz sajátságaiért az egyes itt-ott széles körü autonómiának örvendõ felekezetek tétethetnek felelõsekké.

Részünkrõl nagy hibának tartjuk, hogy a zsidóság annak idejében nem nyert egyöntetû, autonomikus szervezetet. Az 1869-iki zsidó congressusnak tudvalevõleg nem lett meg a kellõ hatása; az országgyûlés a vallásszabadság idealis elve által vezéreltetve, nem erõsítette meg e szabályzat általánosan kötelezõ jellegét s létre jött a zsidók háromféle organisatiója: a congressusi, az orthodox és a statusquo. Mi e szétválásnak tudjuk be, hogy a közoktatás nem fejlődött egyöntetûen; a következmény az lett, hogy most az egyházközségek igen laza összefüggésben, majdnem egészen kényükre hagyatva teljesítik a közoktatás terén föladataikat s a központi irodák csak arra szolgálnak, hogy az államsegélyt közvetítsék. A zsidó közoktatási alapot azon összeg képezi, melyet Haynau vetett ki a zsidókra, megtorlandó hazafias maguktartását a nemzeti ügy védelmében folytatott küzdelem alatt. Ez alap õ felségének 1850. szept.

20-iki elhatározása folytán iskolai alappá alakított, s ma mintegy két milliót meghaladó összeget nyújt rendelkezésre. Az összeg azonban nem bizonyult elégnek, a mi arra vezet, hogy a község teljesen tetszés szerint vehet ki külön adót s mivel kellő normatívumok által körülírt, rendszeres állapotokról szó sincs s ha van, az nem az institúciók, hanem az emberek érdeme, csak természetesen bizonyos viszáltságok jelentkezése, mint pl. a zsidó tanítók javadalmazásának megoldatlan szomorú kérdése, egyes zugiskolák méltán megrovott főnállása stb.

S mégis, a most uralgó rendezetlen állapottal szemben mi az eredmény a közművelődés terén? A szót itt átengedjük a statisztikának. Egy felekezet, nemzetiség, faj stb. népmiveltségének statisztikai alapra való megítélésénél azt a szempontot kell vizsgálnunk, hogy hányan bírják a művelődés alapját: az írni és olvasni tudást. Az országos statisztikai hivatal által a magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás e tekintetben a következőket eredményezte:

	Római kath.	Görög kath.	görög kel.	ág. ev.
Létszám:	7.849.692	1.497.268	2.434.890	1.122.849
Írni olvasni tud:	2.877.661	134.966	316.262	632.676
Százalék:	46	11.27	16.18	70.58
	Helv. hitv.	zsidó	unitárius	
Létszám:	2.031.803	638.314	55.742	
Írni olvasni tud:	1.037.990	366.467	20.202	
Százalék:	63.96	71.93	45.28	

E táblázat konstatálja, hogy a magyar korona országaiban népmiveltség tekintetében az összes hét fő felekezet között a zsidók foglalják el a legelső rangot, a kik közül majdnem $\frac{3}{4}$ rész bírja a művelődés alapfeltételeit: az írást és olvasást. E ténynyel kapcsolatban utaljunk arra is, hogy a zsidóság népmiveltégi állapota legkedvezőtlenebb Bereg. Máramaros, Szolnok-Doboka és Ung megyékben. Azonban dacára annak, mind a négy megyében a zsidóság (bár aránylag tetemes részét képezi a lakosságnak) még mindig sokkal magasabb fokán áll a műveltségnek, mint a keresztyén felekezetek, melyek az illető megyék lakosságának főkontingensét képezik. Beregmegyének majdnem felében (49.60%) gör. kel. vallású népéből csak 9.24% tud írni-olvasni, ellenben a 20.703 főnyi zsidó lakosságból (a megye népének 13.49%) több mint háromszor annyi t. i. 31.04%. Máramaros megyében a nép 74.22% (tehát majdnem $\frac{3}{4}$ része) a gör. kath. vallás híve s ezek közt csak 3.38 mond három és $\frac{38}{100}$ százalék tud írni olvasni, míg a zsidóságnál (a megye lakosságából 14.71%) több mint négyszer oly magas a műveltség t. i. 14.94%. Szolnok-Dobokamegyében a lakosság 61.52% gör. kath. 16.29% gör. kel. s teljes 12.55% helv. hitvallású; 3.92% zsidó. S míg a gör. kath. közt csak 4.6, a gör. keletiek közül csak $2.\frac{12}{100}$, a helvét hitvallásuaknál 20.89% tud írni olvasni, addig a zsidóságnak 29.75% azaz az első felekezetnél hártszer, a másodiknál épen aránylag több mint tízenkétszer kedvezőbb arányban bírja a műveltség ez

alapfeltételeit. Végre Ungmegyében a római kath. közt, a kik a lakosságnak 21.68% képezik, olvasni, írni tud 26.68%, az 51.40%-ot tevő gör. katolikusok közt 8.71%, a megye lakosságából 13.60%-ot elfoglaló kálvinisták közt 35.54. s végre a 16.423 főnyi (12.96%) zsidóság kebeléből 36.70% bírja az írni olvasni tudást. Ha tehát a felsővidéki zsidóságot általános szempontból méltán tarthatjuk «hátramaradottnak» s «miveletlennek», nem szabad felednünk, hogy ez az ott uralkodó műveltség általános hibája, a melyben egyaránt osztoznak a többi felekezetek. S ezek közt még a zsidóságé a legkedvezőbb arány.

S ha mellőzve a statisztikai számokat s minden összehasonlítást, még utalunk a legújabb közoktatási miniszteri jelentésre, a melyből kitűnik, hogy a népiskolába járó tankötelesek közt a zsidó tankötelesek közül tényleg járt 85%, holott az országos állag 78%, ha megemlítjük, hogy a 38.567 gyermek közül, a kik e ténévben a középiskolákat látogatták, 7969 tanuló, tehát majdnem ötöd rész zsidó volt s végre ha a budapesti egyetemek látogatóinak arányszámát tekintjük, melyből a zsidó valláshoz tartozó tanulók száma nem sokkal marad a harmadrész alatt, s viszonyítva mindezek után a zsidóság lélekszámának arányát az össznépeességhez, vázaltszerű képét adtuk azon fölötte kedvezőnek mondható aránynak, a melylyel a magyarországi zsidóság részt vesz a nemzeti művelődés nagy munkájában.

Áttérve most a magyarosodás mérvének jellemzésére, a legújabb népszámlálási statisztika szintén igen érdekes felvilágosításokkal szolgál. Jekelfalussy József jeles statisztikusunk csak újabban megjelent tanulmánya ügyesen csoportosította a hitfelekezetek és a főbb nemzetiségek egymáshoz való viszonyát. Legyen elég csak azt a részt kiemelnünk, a mely a magyar anyanyelvűeknek viszonyát egybevetve a felekezetekkel tünteti föl. Az eredmény ez: A magyar anyanyelvűek közt találhatik:

rom. kath.	44.29
gör. kath.	9.04
gör. keleti	0.74
ág. ev.	22.31
helv. evang.	94.32
unitarius	94.38
izraelita	55.34
<hr/>	
egyéb	50.30

Ez összeállításból a zsidókra következtetve konstatalható, hogy a zsidóságnak több mint fele a magyart vallja anyanyelve gyanánt s hogy e tekintetben az összes felekezetek közt a harmadik helyet foglalja el.

A magyarosodás jelenségei közé tartozik kétségkívül azon törekvés, a mely arra irányul, hogy az egyén ne csak érzelmeiben és nyelvében, hanem külsőleg, nevében is demonstrálja magyar voltát. Nem tagadjuk, a névmagyarosításra sokféle ok szolgálthat

alkalmat, de nem kicsinyes egyéni szempontból tekintve a dolgot, mégis azt hisszük, a magyarosodás mértékének, a faji egybeolvadás egyik fölöttébb kiváló jelentkezése a névmagyarosítás statisztikája. A nagyérdekű és tanulságos anyagot még nem dolgozták föl egészen. Telkes Simon vette magának a fáradságot, hogy az adatokat megfelelően csoportosítása s neki köszönhető, hogy két (1882. és 1883.) év összeállításából a felekezetekre vonatkozó részt imitt közölhetjük ;

Névmagyarosítás történet		
Felekezet	1882.	1883.
róm. kath.	410	384
gör. kath.	18	15
gör. keleti	2	5
ág. ev.	56	54
helv. hitv.	19	19
izrealita	560	697.

Azaz 1882-ben az összes névmagyarosítások számában a zsidóság 52·58%-al, 1883. pedig 59·37%-al, vagyis mindig az összes számok felénél nagyobb százalékkal szerepel. Telkes szerint az arány évről-évre kedvezőbb a zsidókra nézve.

De a magyarosodás nagy nemzeti missziója, azt hisszük, még nagyobb arányokat fog felmutathatni a magyarországi zsidóság körében, ha azon intézmények, a melyeknek hivatása a szellemi életnek irányt adni : az egyház és közoktatás intézményei, helyes alapra fektetve teljesítik missziójukat. Egyöntetű szervezet mellett, a mely ott, a hol kell, kényszerítőleg is tud föllépni, mint fent jeleztük, a cél gyorsabban lenne elérhető, mindazáltal e kedvezőtlen létfeltételek mellett is már vannak intézmények, a melyek működésétől a legjobbat várhatni. Első helyen említjük föl a hét év óta fenálló rabbiszemináriumot, melynek föllállítása Trefort egyik maradandó érdeme. Ez intézet célja nevelni hazafias papokat a nemzetnek és tudós lelki atyákat a zsidóságnak . . . A ki ismeri a pap nagy befolyását hivei lelki világára, eszméik irányára, s a ki tudja, mily nagy hiány volt eddig a nem pusztán érzületre, de nyelvre nézve teljesen magyar rabbikban, az fogalmat fog alkothatni magának a rabbiszeminárium hivatásának nagy fontosságáról. Mindeddig nem kevesebb, mint 198 magánvizsgálat tartatott ez intézetben, a jelentkezők azonban, részint mert világi, részint mert theologiai képzettségük hiányos volt, csak kis részben voltak felvehetőek. Jelenleg 90 növendéke van, tehát több, mint a világ bármely zsidó szemináriumában. Eddigélé egy pap került ki innen, a ki N.-Kanizsán nyert előkelő állást. E szám csekélysege a tanévek aránylag magas számából magyarázható ki, mert az intézet két tanfolyamból áll (a l s ó b ó l, mely a középiskolák felső osztályainak felel meg s felső b ó l, mely a theologiai tanfolyamot foglalja magában) s mindkettő egyenkint öt tanévet foglal magában. Mindazáltal az idén s ezuttal rendszeren minden évben több hallgató fogja letenni a papi vizsgát. Általában pedig ez intézet mintaszerű berendezésű ; tanárai jeles,

hazafias, a nemzeti irodalmi téren érdemes férfiak: ifjúsága önképző és homiletikus körben ápolja a hazafiságot. Kár, hogy az orthodoxok még ma is bizalmatlankodással viseltetnek iránta.

A rabbikról szólva, önkéntelenül fölvetődik a zsidó hitszónoklatok kérdése. Mi e tekintetben is a rabbiszeminárium végzett növendékeitől várjuk a döntő lépést, habár tagadhatatlan, hogy vannak esetek, midőn külföldről vagy Felső-Magyarországból hívnak meg rabbit magyar városba: a pap már 40—50 éves, de megtanul magyarul, úgy hogy pár év múlva magyarul prédikál. Kiváló példa erre Hochmuth Ábrahám, a nagytudományu veszprémi rabbi. Tatán és Miskolcon a zsidó község azt határozta, hogy a papnak ezentul a templomban, más mint magyar nyelven szónokolni nem szabad. H.-M.-Vásárhelyen a pozsonyi orthodox iskolából kikerült rabbi a hosszú napot megelőző u. n. Kolnidre szent estéjén az egybegyűlt közönség színe előtt a szószéken fogadást tett, hogy a templomban soha más szót, mint magyart kiejteni nem fog. Lugoson, a mely pld. nem magyar város, a rabbi megtanult teljesen magyarul. Egy pozsonyi előkelő könyvkereskedő adatai szerint legjobban veszik Roder magyar leveleit — a bocherek (talmud-tanulók): mindannyia magyarul tanul s papjuk buzdítja őket erre. Ebhez képest nem esoda, hogy az istenisztelet majdnem mindenütt vagy már megmagyarosodott vagy a magyarosodás útján van. A főváros a dr. Tatay által mintegy 25 évvel ezelőtt készült magyar egyházi énekek helyett Kiss József a jeles költő által írat újakat. S az a sok alkalmi beszéd, mik zsidó részről kiadatnak, mind magyar nyelvű. L.-Sz.-Miklós és Győr, Nagy-Beeskerek és Temesvár, Sz.-Fehérvár és Versec, egyaránt hallgatják és értik a magyar szót és termő földje az ily hazafias beszédeknek.

Pár év óta prédikációs gyűjtemények is jelennek meg magyar nyelven. Első volt a híres Löwé, az elhalt szegedi rabbié. Azután jelent meg egy kötet Kohn Sámueltól, a nagytudományu budapesti hitszónoktól, u. a. ki a zsidók történetét Magyarországon írja: Löw Immánuel szegedi rabbitól, a híres apa méltó fiától: s csak 2—3 hóval ezelőtt egy kötet Perls Ármintól, Kecskemét hazafias és tudós papjától.

De a papok működésénél tán még fontosabb a magyarosodásra nézve a néptanítók szerepe. Az ő tevékenységüktől és hazafiságuktól függ első sorban, hogy a gyermek lelkében idejekorán meggyökeredzék a nemzeti eszmék iránt való fogékonyság. Állíthatjuk, hogy a tannyelv a zsidó iskolákban most már általános magyar, még a német vidékeken is az; a tót vidékeken pedig magyar vagy magyar-német. A tótság főfészkeiben Liptó-Szt.-Miklóson, Turóc-Szt.-Mártonban, Rózsahegyen, Puchón, Trencsénben, Nyitrán, Vágújhelyen magyar az előadási nyelv s jellemző adatként hozható föl Libertiny Gusztáv tanfelügyelő nyilatkozata, hogy a tiszta tót vidékeken a zsidó iskolák és zsidó tanítók képezik a legbiztosabb magyarosító elemet. Elismeréssel kell megemlékeznünk az 1866-ban alapított országos izr. tanító-egyesületről, mely 400 tagjával kiváló

szolgálatokat tesz a zsidó népiskolák magyarosodása ügyének. Az egyesület Mózes öt könyvét magyarra fordította az iskolák számára, a miáltal lényegesen elősegítette a magyarosítást, mert a zsidóság legjobban ragaszkodik azon nyelvhez, melyben az eredeti héber szöveg magyaráztatik és taníttatik. Kiadott továbbá az egyesület magyar olvasókönyveket a zsidó népiskolák számára: tíz év óta kiadja az Értesítőt, melyet tagjai ingyen kapnak. Ez is nagyot lendített a magyarosításon. A szükölködő és beteg tanítók közt ugyancsak ez az egyesület oszt ki évenként nagyobb segélyt. S lelke egész erejéből végzi és részt kér a magyarosítás munkájából a szegény zsidó tanító, pedig vajmi gyakran bénítják meg fáradozásait existenciájának sanyaru gondjai. A zsidó tanítók anyagi helyzetének rendezése, azt hisszük, egyik legsürgősebb teendő lenne, valamint rákfenéjét képezi a zsidóság iskolaügyének a zugiskolák kérdése is. Trefort Ágost, a kitünő miniszter, a kinek figyelmét misem kerüli ki, szigorú rendeletet bocsátott ki e zugiskolák ellen s annak megjelenése óta ügybuzgó tanfelügyelők szemmel is tartják az e fajta tanyákat, és köreikben elnyomják, de ez nem történik meg mindenhol. A chéder, valamint általán a jelentkező visszásságok tökéletes elnyomása véleményünk szerint hamarabb várható lenne, ha a közoktatásügyi miniszteriumban a zsidó culturalis ügyeknek külön alosztálya szerveztetnék egy zsidó vallásu titkárral, vagy tanácsossal, a ki a viszonyok és emberek teljes ismerete mellett legalkalmasabb lenne a zsidóságot illető ügyeknek egészséges szellemben és eszélyes irányban való vezetésére.

Szolgalhatnánk még e helyen a zsidóság körében jelentkező egyéb közmívelődési mozgalmakról, a melyek a magyarosodásra nézve bírnak fontossággal, de terünk korlátolt volta befejezésre int. Csak hangsúlyozni kívánjuk, mikép a teljes erővel működésnek indult magyarosítási tényezők előidézte hatalmas nemzeti közszellem a magyarországi zsidóságban fogékony és buzgó támogatásra talál. Itt akárhány oly eset van, a hol nemcsak a magyarul beszélő unokát nem értik, hanem az idegen származásu apa nem érti a saját gyermekeit vagy a külföldi anya kis gyermekeitől tanulja el a magyar szót. Így magyarázható meg az ismeretes tény, hogy magyar vidéken a zsidó már ép oly kevéssé tud németül, mint más felekezetű. Nem szólunk a középiskolákról, de a keresk. akadémia növendékei között ismeretes, hogy legfőlebb 10% a keresztény, de az illető tanárok panaszkodnak, hogy az összes tanulótság 90%-je nem tud németül. Ebből érthető, hogy vannak már tisztán magyar nyelvű felekezeti lapok, hogy a magyar zsidó irodalom élénkebb életre pezsdült. A szeminárium minden évben értesítője mellett egy nagyobb zsidó theolog. dolgozatot ad ki magyar nyelven, melyek eddigelé egytől-egyig méltó elismerésre tálltak — külföldön. Nálunk az irodalom ez ágára eddig nem volt sem közönség, sem fogékonyág. A M. Zsidó-Szemle, melyet Báradosy József szerkeszt kiváló szakértelemmel, most egy Népszerű Ipari Vállalatot készül megindítani, melyben híres külföldi műveket fog adni magyar fordításban és a mennyire lehet, eredeti munkákat is.

Mindezen tényezők összehatása a legüdvösebb eredményt engedni remélni s mi a kezdet nehézségeinek leküzdése után bizalommal tekintünk az időszak elé, midőn a hazai zsidóság minden rétegében megmagyarosodva, a magyar culturéletnek az eddiginél is nagyobb számot tevő tényezőjévé válik.

A s z e r b e k .

Irlta : Beksics Gusztáv.

I. M a g y a r o r s z á g o n .

Szerb kérdés volt Magyarországon, ma nincs. A szerb nemzetiség jelentékeny volt félszázad előtt, ma már nem is képez compact nemzetiséget. Félszázad előtt a szerbek el voltak terjedve az egész Duna völgyében. Minden fontosabb pont, s a kereskedelem részben az ő kezükben volt, ma már eltűntek a Duna völgyéből, csak néhány dél-magyarországi megyére vannak visszavetve. A Dunántul félszázad előtt szintén jelentékeny számu szerb élt, ma már csak itt-ott akad nyomuk a hajdani szerb koloniáknak. Somogyban ötven év előtt még 2 mezővárosban képezte a lakosság tekintélyes hányadát a szerb elem. Hat község tiszta szerb, 20 szerbvel vegyes volt. Ma szerbek nem léteznek Somogymegyében.

Valamennyi nemzetiség többé-kevésbbé szaporodott az országban, egyedül a szerb elem fogyott. Fogyott még a horvátal összekapcsolva is. A szerbek száma Magyarországon 1835-ben 608,366 volt, 1870-ben 473,998. A horvát-szerb népesség 1880-ban 605.000 főre rugott.

Ellenben a román az utolsó félszázad alatt növekedett 100 ezer, a tót 500 ezer, a ruthén 200 ezer lélekszámmal.

A szerbokról számtani bizonyossággal meg lehet mondani, hogy be fognak olvadni a magyar fajba, igaz nagyrészt úgy, hogy előbb németekké lesznek. Mutatja az utóbbi processust Torontál példája, hol a magyarság keveset vett el a szerbektől, ellenben a németiség olvasztotta be, vagy szorította ki. Félszázad előtt ugyanis Torontálban 75 ezer német volt, jelenleg van kétszer annyi.

A szerb-horvát lakosság a ruthenen kivől amugyis legkisebb. Ehhez járul még, hogy szét van szórva, gazdaságilag és társadalmilag alárendelt szerepet visz. Még a valláskülönbség is megosztja. A kath. szerbek közt soha sem volt talajuk a szerb nemzetiségi izgatóknak. Szabadka egyáltalán a Bácska kath. szerb, sokacz, vagy dalmata eredetű lakossága szabadságharczunk idején is a magyar ügyért harczott a délvidéki szerbek ellen. A szerbség csak három megye területén van még kompaktabb tömegekben ; de itt sem képez sehhol abszolút többséget. E megyék : Temes, Torontál, Krassó-Szörény, Bácsmegyét, hol a kath. szerbek vannak tulsulyban, nem lehet e szerb jellegű megyék közé sorozni. A három megyében a nemzetiségi viszonyok a következők :